

HOJI ABDULAZIZ ABDURASULOV HAYOT YO'LI

Rashidova Saodat

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
Xalq ijodiyoti (cholg'u ijrochiligi) mutaxassisligi
2-bosqich magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hofiz, sozanda va bastakor Hoji Abdulaziz Abdurasulovning hayot yo'li hamda ijodiy faoliyatlari davri haqida ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: hofiz, bastakor, dutor ijrochiligi, milliy musiqa, terminologiya, ijod, sozanda, milliy qadriyatlar, milliy cholg'ular.

Аннотация: В данной статье представлены сведения о жизненном пути и периоде творческой деятельности хафиза, музыканта и композитора Хаджи Абдулазиза Абдурасулова.

Ключевые слова: хафиз, композитор, студенческое исполнительство, национальная музыка, терминология, творчество, музыкант, национальные ценности, национальные инструменты.

Abstract: This article provides information about the life path and period of creative activities of hafiz, musician and composer Haji Abdulaziz Abdurasulov.

Key words: hafiz, composer, student performance, national music, terminology, creativity, musician, national values, national instruments.

Hoji Abdulaziz Abdurasulov hayot va ijodini, hayotida kechirgan voqealarini Aminjon Sharipov "Hofiz yurgan yo'llarda" nomli risolasida Hoji Abdulaziz Abdurasulovning hayoti va ijodidan lavhalar keltirgan. Benazir san'atkorlarning ijrochilik maktabi Samarqandda tug'ildi, va umum millatning bebaho ma'naviy mulkiga aylandi.

Hoji Abdulaziz murakkab ashulla yo'llarini o'z ovozigacha moslab, ijodiy yondoshgan holda o'zbek va tojik tillarida mahorat bilan aytgan. U «Guluzorim»ga Zebo pari, «Beboqcha» va «Ushshoq» yo'llariga Namudi Uzzol «Abdurahmonbegi»ga Namudi Navo avjlarini bog'lab, ularning ta'sirchanlik va yoqimlilik kuchini ortirgan. «Ushshoq» shu tufayli ham «Ushshoqi Hoji» va «Samarqand Ushshog'i» nomlari bilan mashhur bo'lgan. Bastakor yaratgan «Gullar bog'i» ashullasi hozir ham xalqqa manzur. Xonanda repertuarida 200 dan ortiq xalq ashullalari va maqom yo'llari bo'lib, ular ichida mumtoz musiqa asarlari asosiy o'rin tutgan. Jumladan, «Ushshoq» uning «Rosti Panjgoh», «Iroq» va «Navo» maqomlari yo'li, «Abdurahmonbegi 1», uning ufari, «Nasrullovi», «Iroq»ning qashg'archasi va ufari, «Gulyor», «Orazi Gulyor»,

«Ufar», «Arzimni aytay», «Qurbon o'lam» va boshqa ko'plab kuy va ashulla yo'llari alohida ajralib turadi. Ularni Hoji Abdulaziz Sharq mumtoz shoirlari Hofiz, Navoiy, Fizuliy, Zebuniso, Amiriy, Fazliy kabilarning g'azallari bilan aytgan. Hoji Abdulaziz mohir sozanda sifatida ham tanilgan bo'lib, maqom yo'llarini tanbur va dutorda ijro etgan. Ijrosidagi ko'pgina ashullalar 1909-yildan boshlab gramplastinka va fonograflarga yozib oligan.

Samarqand musiqa kollejiga Hoji Abdulaziz nomi berilgan. 1997-yildan Samarqandda Hoji Abdulaziz nomidagi xonandalar tanlovi o'tkazilmoqda. U kishining vafotidan so'ng 2001-yilda «Buyuk xizmatlari uchun» ordeni bilan mukofotlangan. Hoji Abdulaziz Abdurasulovning qo'shiqlari XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida go'yo tekis sahroda to'satdan baland togilar vujudga kelgandek, paydo bo'lib, musiqa olamni kamalak ranglari kabi bezadi. Mashhur xofiz tomonidan yaratilgan «Bebog'cha», «Gulzorim», «Bozurgoniy», «Samarkand Ushshog'i», «Ushshog'i Xoji», «Iroqi Xoji». «Qurbon o'lam», «Arzimni aytay», «Mustahzod» «Chapandozi Navo», «Nasrulloyya», «Chapandozi Gulyor» kabi mumtoz qo'shiqlar kuy va qo'shiqqa tashna xalqimizning yuragidan joy olgan. Hofizning o'ziga xos xususiyatlaridan yana biri shuki, u san'at gulshaniga katta bir yangilik bilan kirib keldi. U dutor cholg'usida maqom yo'llarini ijro etib o'zining davrigacha bo'lgan an'ana - tanbur va setorda ijro etish qoidasini buzdi. Bu esa Hoji Abdulaziz Abdurasulovning aqlu zakovat, teran fikrlash qobiliyat egasi, musiqashunos ekanligidan yorqin dalolat berib turibdi.

Ajoyib bir kuy yoki qo'shiq yaratib shuhrat qozonish oson emas. Buning uchun tunlarni uyqusiz, kunlarni xalovatsiz utkazish lozim. Ana shunday mashaqqatlar evaziga yaratilgan asar albatta, el dilidan bir umrga joy oladi. Ishimizning yoshlarga tarbiyasidagi o'rnini ochish uchun Hoji Abdulaziz yashagan muxit va sharoit, uning ustozlari sozandalik va xonandalik borasidagi kamoloti, bastakorlik faoliyati, shuningdek, milliy musiqamizni rivojlantirishdagi xayrli ishlari haqidagi ma'lumotlarni keltiramiz. Hoji Abdulaziz 1852-yilda Samarqand shahrida tug'ildi, uning otasi Abdurasul juda yoshligida o'z ukasi Abdulfayz bilan birgalikda Tojikistonning tog'lik tumani – Qorategindan kelib, Samarqandda turib qolgandi. Malumki, u vaqtlarda Abdurasul singari o'nlab va yuzlab tog'lik tojiklarni Samarqanddan boshqa shahar va tumanlarda ham uchratish mumkin edi. Tog'lik joylarning tez-tez o'zgarib turadigan iqlim sharoiti aholi yashashi uchun har doim qulay emasdi; kutilmaganda jala quyilishi, qattiq seldan keyin uy-joy, ekin, qo'y-qo'zilarining suv toshqini ostida qolib ketishi kabi tabiiy ofatlar tog'liklarni ko'p qiyin ahvollarga solib qo'yardi.

Bundan tashqari, kuz tamom bo'lishi bilan tog' yo'llarini qalin qor bosib qolardi, bunday hollarda qorlar erib yo'llar ochilguncha, bozor u yoqda tursin, yaqin qo'shni

qishloqqa borish ham amri mahol edi. Bunday og'ir sharoit tog'lik rayonlardagi ko'pgina kambag'allarni vohaga tushib tirikchilik o'tkazishga majbur qilardi. Darvoz, matchoh, qorategin singari tog'li rayonlardan shaharlarga kelgan kishilar 3, 4 ta bo'lishib arra, bolta, pona ko'tarib, shahar va qishloqlarda o'tin yorish, mardikorlik qilish, hodimlik va boshqa yumushlarni bajarish bilan kun kechiradilar. Odatda bu kishilar hayotga, odamlarga katta ishonch bilan qarardilar, ular soddadilligi, mehnatsevarligi, qora mehnatdan jirkanmasliklari tufayli hamma bilan qovushib keta berardilar. Barvasta, qora ko'z, qora qosh, qirra burun, jasoratli tojik yigitlar paxta xirmonlarida og'ir paxta toyni orqalab, liqillab turgan ensiz ingichka taxta norvondan yuqoriga botirlik bilan tikka chiqib borib, hammani hayratda qoldirardilar.¹

Kunlarning birida bu muloyim tabiat, xushsuhat, ochiq chehrali mehnatkash yigit – Abdurasul bir kekxa kambag'al kosib cholga yoqib qoladi. Kosib uni uyiga olib borib mehmon qiladi va o'zining qarib qolganligini, boriyo'g'i bitta qizi borligini, o'g'li yo'qligini, agarda istasa uni shogird qilib olib, o'z kasbini o'rgatmoqchi ekanligini aytadi. Abdurasul kosib otaning taklifini sevinch bilan qabul qilib, ukasi bilan cholning uyida hayot kechira boshlaydi, uning to'quvchilik kasbini o'rganadi. Kosib ota sevimli qizi Maryamni holi yetganicha kichkina to'y qilib Abdurasulga nikohlab beradi va bir yil o'tar-o'tmas vafot etadi. Abdurasul ukasi va xotinining yordami bilan marhum kosibning to'quvchilik do'konini bir oz kengaytirib ozroq pul orttiradi, qaynatasining shahar chekkasidagi hovlisini sotib, shahar bozori yaqinidagi Ko'kmasjid mahallasidan kichik bir hovlini sotib oladi. Oradan ikki yil o'tgandan keyin Abdurasul o'g'il ko'radi. Unga Abdulaziz deb ot qo'yadi, keyin yana bir qiz ko'radi. Abdurasul o'g'li Abdulazizning kelajak taqdiri to'g'risida, uning tinch yashashini taminlash ustida bosh qotiradi va bu yo'lda hech narsani ayammasdi. Abdulaziz 6-7-yoshga kirib, to'quvchilik do'koni ichida u-bu narsalarni olib berishga qurbi yetadigan dastyor bo'lganida, otasi uni bir qancha sovg'a-salom bilan eski boshlang'ich maktab domlasiga Go'shti sizniki, suyagi bizniki, deya yalinib-yolvorib o'qishga beradi. Abdulaziz tez vaqt ichida arab tilidagi bir necha duolarni, keyin Haftiyak-ni yod oladi. U tojik tilida yozilgan Chorkitobini boshqa maktabdoshlaridan ancha oldin yodlab oladi. Zehni o'tkir va ziyrak Abdulaziz sakkiz-o'n yillik darslarni to'rt yilda puxta bilib oladi. Buni ko'rgan domlasi o'zining qo'lidan kelgani shu ekanligini, bolaga bundan ortiq o'rgatadigan hech narsa yo'qligini otasiga aytib, bolani madrasada o'qitishga maslahat beradi.

Shundan keyin Abdurasul o'g'lini Samarqanddagi madrasalardan biriga beradi. Besh yil davomida Abdulaziz madrasada arab tilida yozilgan Muzziy, Zanjoni kitoblarini, Abdurahmon Jomiyning Shahri mullo nomli kitobini o'qib o'zlashtiradi. U

¹ P.Abdullayev "Bastakor xoji Abdulaziz Abdurasulov hayoti va ijodini o'rganishning yoshlar tarbiyasiga tutgan o'rni" magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya samarqand -2016

mana shu davrda, ya'ni 17-18-yasharligida Umar Xayyom, Xo'ja Hofiz, Shayx Sadiy, Abdurahmon Jomiy, Alishe'r Navoiy, Mirzo Bedil va boshqa atoqli shoirlarning asarlari bilan tanisha boshlaydi. Shunday qilib, Abdulaziz, o'zining diliga yaqin bo'lgan she'riy asarlarni bemalol o'qib tushunadigan bo'lgach, otasiga ozim bo'lgan ma'lumotni olganligini va qolgan diniy madrasada o'qishni to'xtatadi. Abdulaziz madrasada boshqa mullavachchalardek faqat qozi yoki muftiy bo'lish uchungina o'qimadi, albatta. Abdulazizning ziyrakligi, har narsani bilishga qiziqishi, ayniqsa muzika mashg'ulotlariga bo'lgan zo'r ehtirosi ibtidoiy maktabda o'qib yurgan chog'laridayoq sezila boshladi. Uning otasi hovlisidagi kichkina bostirmada joylashgan to'quvchilik do'konida ishlab turib, yurti Qorateginni, qarishdoshurug'larini eslab qo'shiqlar aytardi. Otasi bu qo'shiqlarda ko'pincha yurtining xushmanzara tog'larini, doim yashnab turadigan yam-yashil archazorlarini, shovullab oquvchi tog' daryosining so'lim sohillarini kuylar edi. Mana shu mungli qo'shiqlarni 8-9-yashar Abdulaziz kechalari churq etmasdan eshitib o'tirardi. Bolani musiqaga qiziqtirgan asosiy narsa, bir tomondan, otasining qo'shiqlari bo'lsa, ikkinchi tomondan, bolalarning eng yaqin do'sti qo'g'irchog'bozlarning o'yinlari edi. Bordi-yu Ko'kmasjid mahallasidan qo'g'irchoqbozlarning surnaychi yoki doirachilar to'dasi o'tiradigan bo'lsa, Abdulaziz eshik berk bo'lsa, tuynukdan chiqib ketardi. Hoji Abdulaziz Abdurasulov rivoyat qilishicha Hoji Abdulaziz Abdurasulovni o'z davridagi zamonasining o'ziga to'q boy insonlari hofizni hurmat qilar va u ularning davralarida hofizlik va soz chalib qo'shiqlar ijro etardi. Kunlardan bir kuni katta hurmat va ezozga sazovor bo'lgan Abdulazizni haj safariga birga borish taklif etiladi. Lekin u moliyaviy ahvoli kam bo'lganligi uchun borishga rozilik bermadi. Badavlat, o'ziga to'q insonlar Abdulazizni puli bo'lmasa ham o'zlari bilan birga olib ketishga rozilik bildirishdi. Haj safari yo'lida, cho'lu-biyobonlar o'tishda ularga otliq qaroqchilar to'satdan hujum qiladilar va ham safariga boruvchilarni o'rab oladilar. Shunda haj safariga boruvchilar nima qilishlarini bilmay qolgan bir davrda Abdulaziz qo'liga sozini olib mungli, inson ruhiyatiga keskin ta'sir etuvchi kuy va ashulani aytadiki, qaroqchilar sardori Abdulazizni oldiga kelib hur, hur yig'lab, Abdulazizning yelkasini qattiq siqib va o'z otliq qaroqchilariga ishora qilib Hey deb orqaga qaytib, uning qo'shiq sehridan ta'sirlangan holda orqaga qaytib ketgan ekan. Shunda barcha haj safariga boruvchilar eson-omon borib kelgan ekanlar. Bu esa Hoji Abdulaziz Abdurasulovning qanchalik xudo tomondan berilgan qo'shiqning sehri, kuchi ekanligi ayni haqiqatdir. Shuning uchun ham yurtboshimiz Hoji Abdulaziz Abdurasulov hayoti va ijodini mehr bilan o'rganib, uning yozgan asarlarini dildan kuylab keladilar. Bugungi kunda uning hayoti va ijodiyotini xalqimiz doimiy o'rganib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.A.Karimov “Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” Toshkent 2008-yil
2. Shavkat Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston Strategiyasi” “O‘zbekiston” Toshkent 2023-yil
3. T.Suvonov “Dutor” ijrochilik uslubi “Bookmany print” 2022-yil
4. X.Beknazarov Maxsus cholg‘u Toshkent “Tamaddun” 2023-yil
5. N.M.Turg‘unova Cholg‘u ijrochiligi Namangan-2020 o‘quv qo‘llanma.
6. M.Ahmedov Hoji Abdulaziz Rasulov O‘qituvchi nashriyoti “Toshkent” 1974-yil.